

SULTAN ABDÜLHAMİD DOKUZ ZEVCESİYLE AYNI ANDA NİKÂHLI MIYDI?

Ekrem Buğra Ekinci

Prof. Dr.,
Marmara
Üniversitesi
Hukuk
Fakültesi
Öğretim Üyesi

İslam hukuku erkeğin nikâhına en fazla dört kadın alabileceğini söylediği halde veraset ilâmında Sultan II. Abdülhamid'in dokuz hür kadınla nikâhlı olmasını nasıl açıklayabiliriz? Hangi sebeple böyle bir usule başvurulmuştur? Son günlerde gündeme gelen meseleye İslam ve Osmanlı hukukçusu ve hukuk tarihçisi Ekrem Buğra Ekinci açıklık getiriyor.

Hükümdar ailelerinin evliliği her zaman ve her yerde mühim bir mesele teşkil etmiştir. Mavi kanlılar ekseriya siyasi sebeplerle ve memleket menfaati için kendilerini feda ederek bazen mutsuzlukla bitecek evlilikler yapmışlardır. Avrupa'da asiller ancak kendi sınıflarından biri ile ve hükümdarın iznini alarak evlenebilirlerdi. Aksi takdirde bu evlilik hukuken muteber olmakla beraber morgantik sayılır; bu kimse ve çocukları taht üzerindeki haklarını kaybeder, karısı da kocasının unvanını alamazdı. Meselâ bir kralın oğlu, bir baronun kızıyla evlense, bu evlilik morgantik olurdu.

Osmanlı padişahları Kanuni Sultan Süleyman'a kadar umumiyetle Anadolu beyliklerinden kız alıp vermiş; Hıristiyan komşu devlet prensesleriyle de siyasi evlilikler yapmışlardır. Zira şer'i hukukta Müslüman bir erkek, Ehl-i kitap, yani Yahudi veya Hıristiyan bir kadınla evlenebilir. Böyle evlilik yapan ilk padişah Orhan Gazi'dir. İki Bizans prensesi ve bir tekfur kızıyla evlenmiş; Murad Hüdâvendigâr, sonradan Müslüman olan tekfur kızı Nilüfer Hatun'dan doğmuştur. Murad Hüdâvendigâr Bulgar kralının, Yıldırım Sultan Ba-

yezid ve Sultan II. Murad Sırp kralının, Sultan Fatih Mora despotunun kızıyla evlenmiştir. Üstelik bu hanımlar kendi dinlerini muhafaza etmişlerdir. Ayrıca Yıldırım Bayezid Germiyan ve Aydınolu, Çelebi Sultan Mehmed, Sultan Fatih ve Sultan II. Bayezid Dülkadir, Sultan II. Murad İsfendiyar, Yavuz Sultan Selim ise Kırım prensesiyle evlenmiştir. Zamanla Balkan ve Anadolu beylikleri ortadan kalkmıştı. Osmanlı hanedanından başka bir aristokrasinin teşekkülüne imkân vermek istemeyen padişahlar, küçük yaşta saraya alınıp yetiştirilen cariyelerle evlenmeyi tercih etmeye başlamışlardı. Böylece hem saray terbiyesiyle yetiştirilen kızlarla evlenmiş, hem de bazılarının padişaha hısımlık yoluyla devlet içinde nüfuz kazanmalarının önüne geçmiş oluyorlardı. Klasik devirde hür kadınla evlenen iki padişah vardı: Sultan II. Osman ve Sultan İbrahim... Talihin

cilvesidir ki bu iki kardeş de tahtını ve canını kaybetmişti. Padişah hanımlarına Sultan Kanuni devrinden itibaren bir asır boyunca haseki denilmiştir. Bunların daha ziyade padişaha çocuk veren hanımlar olduğu anlaşılıyor. 17. asır sonundan itibaren bu hanımların ilk dördüne padişah tarafından kadınefendi unvanı verilmiş, sonraki dördüne de ikbal denilmiştir. Bu unvanları padişah dilediği hanımına verip geri alabilirdi. Birisi ölür veya boşanırsa bir başkası onun yerine geçerdi. Bunların dışındaki cariyelerden padişahın hususi hayatına girebilmiş olanlara gözde veya odalık denirdi. Osmanlı Devleti'nde câri bulunan şer'i hukukta, şartları hâiz bir erkek, aralarında adaletli davranmak şartıyla, en fazla dört kadınla evlenebilir. Bu hüküm Kur'an âyeti ile sabittir. Yine Kur'an ve sünnet hükmü mucibince, kendi cariyesi

ile karı-koca hayatı yaşayabilir ve bunda bir sayı sınırı da yoktur. Bir kimse, kendi cariyesini istifraş etmek isterse, yani bununla karı-koca hayatı yaşamak isterse, bunun için ayrıca nikâh kıyılmaz. Bu takdirde cariyeye müstefrişe (odalık) denir ve efendisinden doğurduğu çocuk hür olduğu gibi kendi statüsü de değişip ümm-i veled (çocuk annesi) diye anılır ve efendisinin vefatıyla hürriyetine kavuşur. Saraydaki cariyeler ilk devirde Balkan asıllı idi. Sonra güzelliğiyle meşhur Ukraynalıların sayısı arttı. Bu kızlar harp ganimetlerinden padişahın hissesine düşer veya ecnebi hükümdarlarca hediye edilirdi. Bir kısmı haremde hizmet eder, bir kısmı padişah hanımı olmak üzere yetiştirilirdi. Fetihlerin azaldığı devirlerde Kırım Hanı'nın esir alıp İstanbul'a hediye gönderdiği cariyeler saraya alındı. Fetihler tamamen durunca da esir tüccarlarından istifade edildi. 19. asırda Sarayda artık yalnız Kafkasyalı cariyeler vardı. Bunlar Gürcü, Abhaz ve Çerkez (Adige) asıllıydı.

Sultan Abdülmecid zamanında köle ticaretinin yasaklanmasıyla saraydaki cariyeye sayısı da azaldı. Kafkasyalılarda köle sınıfı vardı. Bunlar 1828'den itibaren ve bilhassa 1864'te hicret ettikleri Anadolu'da bu statülerini devam ettirmişlerdi. Köle ticareti yasak olsa bile, bu kölelerden saraya alınanlar vardı. Bunların sayısı kifayet etmediği için Anadolu'ya hicret etmiş olan Kafkasyalı hür ailelerin kızları da küçük yaşta saraya alınıp terbiye edilmişti. Ama bunlar hür olduğu için artık nikâhla alınıyor ve dört kadın sınırına dikkat ediliyordu.

Kafa karışıklığı

Son devir padişahlarının, bilhassa Sultan Abdülmecid ve oğlu Sultan Abdülhamid'in aynı anda dörtten fazla kadınla evli olduğu görülür. Bu mesele bazılarının kafasını karıştırmış; bir-iki magazin programında dile getirildiği gibi, bir akademisyen tarihçi tarafından da mevzuya dair hususi bir makale yazılmıştır. Makalede Sultan II. Abdülhamid'in aynı anda dokuz kadınla evli olduğuna dikkat çekilerek, bunun meşruluğu sorgulanmıştır¹.

Bazıları âyet-i kerimenin ifadesini marjinal bir surette tefsir ederek ve Cenab-ı Peygamber'in (sas) dokuz hanımla evli olduğunu göstererek, bir erkeğin dokuz

kadınla evlenebileceğini iddia etmişlerse de, bir erkeğin en fazla dört kadınla evlenebileceği hususunda Ehl-i sünnet hukukçularının icmâ'ı vardır². Dört kadınla evli bir kimsenin beşinci bir kadınla nikâhı, İmam Ebû Hanîfe'ye göre fâsîd; İmam Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre bâtıldır. Hatta dörtten fazla kadınla evli olan biri Müslüman olsa, bu evliliklerden sadece dördü devam eder, diğerleri bozulur.

Evveleminde söylemek icab eder ki, şer'î hukuka göre hükümdar dinin emir ve yasaklarına uymak hususunda sıradan insanlardan farklı değildir. Padişahın nass-ı sarîh, yani açık âyet-i kerime ile sabit hükme kayıtsız kalması ve açıkça ihlâl etmesi tasavvur olunamaz. Dört hanımla evli bir erkeğin beşinci bir hanımla nikâhını hiçbir din adamı kıyamaz; aksi takdirde haramı helâl itikat etmek töhmetiyle küfre düşmek tehlikesi ile karşı karşıya kalır. Hâlbuki padişah hanımlarının nikâhı normal prosedür içinde cereyan etmiştir.

Bahsi geçen makalenin müellifi, Sultan Hamid'in aynı anda dokuz hür kadınla evli olduğunu ve bunlara cariye hukukunun tatbik edildiğini bir kaziye olarak kabul ederek, bu kadınların statüsünün nasıl meşru bir kılıfa büründürüldüğü sorularını sorar. Bu meselenin ya görmezden geldiğini ya da açık hükümlere rağmen tevîl edildiğini söyler. Osmanlı hanedanı mensuplarının ve idareci elitlerin bu problemin farkına varmamış olduklarını düşünmeyi pek gerçekçi bir yaklaşım olarak görmez. Hangi delil ve

Ayşe Sultan'ın annesi, Sultan II. Abdülhamid Han'ın hanımı Müşfikâ Kadinefendi.

Hizmetliler tarafından süslenen cariye. E. Rechter, sonradan elle renklendirilmiş gravür, 19. yüzyıl.

gerekçelerle bu mevzuyu kendi zihinlerinde meşru bir zemine oturtabildiklerini ve kendilerini bu hususta nasıl ikna ettiklerini İslam hukukçularının ortaya koymasını bekler³. İslam hukuku üzerine ihtisaslaşmış bir hukuk tarihçisi ve Osmanlı hanedanı üzerine hususi tetkiklerde bulunmuş bir akademisyen olarak, bu meselenin cevabını vaktiyle ben de merak etmiştim. Müslümanların halifesinin, hele Sultan Hamid gibi dinini iyi bilen ve yaşamaya çalışan bir zatın, böyle açık bir hüküm göz göre göre pervasızca ihlâl etmesi beklenmezdi. Bunun bir sebebi olmalıydı. Nihayet vardığım neticeyi kitaplarıma yazdım⁴.

Napoli'de doktora yaparken Sultan Hamid'in en son vefat eden zevcesi Behice İkbalefendi ile tanışan ve beraber uzun zaman geçiren istikbalin iş adamı Enver Ören Bey'in günlüğünü neşretmiştim. Enver Bey, benim de merak ettiğim hususu, en iyi bilecek kişilerden biri olması icap eden Behice İkbalefendi'ye yıllar evvel (1967'de) sormuş ve cevabını almıştı. Zevcelerinin adedi, şer'î haddin üstünde gibi gözükse son devir padişahları, yeni bir hanım ile evlenecekleri zaman, öncekilerden birini boşarlardı. Bu hanımın çocuğu varsa, bazen boşanmadan haberi bile olmadan, saraydaki varlığını ve statüsünü devam ettirirdi. Bunu başkaları da bilemeyebilirdi. Zira şer'î hukukta, talâk beyanı tevcih-i muktazi bir beyan değildir. Yani erkeğin boşanmaya dair irade beyanını zevcenin işitmesi veya bilmesi, talâkın sıhhati için şart değildir.

Erkek, tek taraflı olarak zevcesini boşasa, kadın duymasa ve bilmese bile talâk sahihtir, hüküm doğurur. Zira talâk, tek taraflı bir hukukî tasarruftur⁵. Bu sebeple, bazen kayıtlarda bir padişahın dörtten fazla hür zevcesi varmış gibi gözükür. Aslında bunlardan bazıları şer'an boşanmıştır ancak padişahın çocuğu bulunduğu için rütbelerini muhafaza eder ve saray protokolünde yer alırlar. Padişah bunlarla icap ettikçe görüşür ama asla zevciyet münasebetine girmez. Çocuğu olmayan zevce boşandığı zaman, başka biriyle evlendirilerek çırak edilir, yani saraydan çıkarılır. Nitekim Sultan Hamid'in ilk zevcelerinden Nurefzun Hanım bu şekilde boşanmış ve bendeğandan bir zat ile evlenmiştir. Şehzade anneleri, dul bile olsalar başkasıyla evlenemezler. Bu, kanun-ı kadimdir; bir anayasa ananesidir⁶. Nitekim ileride padişah olması muhtemel birisinin, üvey babası ve üvey kardeşleri olması düşünülemez⁷.

Makale müellifi, benim bu tespitlerimi görmüş ancak bir hukuk tarihçisini, İslam hukukçusu olarak kâfi bulmamış olacak ki, "hayli tartışma götürür" deyip reddetmiştir. Ancak kim ne derse desin, bu meselede söz hukuk tarihçisindedir. Üstelik müellif, Enver Bey'in kitapta birebir neşredilen notlarında böyle bir ifadenin yer almadığını söyleyerek, bazı imalarda bulunmuştur. Hâlbuki kitabın mukaddimesinde de beyan edildiği üzere, günlükte olmayan ama Enver Bey'in şifahen anlattığı bazı hadiseler kitaba konulduğu gibi; Behice İkbalefendi'ye,

ailesine ve hanedana hürmeti sebebiyle ifşa edilmesini istemediği bazı hususların neşrinden de sarfi nazar edilmiştir. Müellifin "izahı zor" bulduğu ifadelerimin izahı zaten metinde tafsilatıyla mevcuttur. Bu, gayet açık fikhî bir meseledir. İzahı zor gibi görünen meseleler, çeşitli ilim ve disiplinlerin yardımıyla çözümlür. Burada da meseleyi şer'î hukukun hükümleri aydınlatılabilir. Bunun için de hukukşinas olmak icap eder.

Vârisler kimlerdi?

Sultan II. Abdülhamid zamanında Hazine-i Hassa'ya kayıtlı mallara İttihatçılar zamanında el konulup bunlar maliye hazinesine devredilmişti. Sultan Vahideddin tahta çıkınca, buna dair iradeleri 16 Rebiülahir 1338 [8 Kânunusani 1920] tarihinde iptal etmişti. Bunun üzerine Sultan Hamid vârisleri tekrar harekete geçip, [o devirde miras işlerine bakan] Üsküdar kassam mahkemesinden 9 Rebiülahir 1338 [22 Kânunusani 1920] tarihli bir sened [verâset ilâmı] tedarik ederek, her biri bir suret almıştır⁸. Bu vârisler Zekiyye, Naime, Naile, Şadiye, Ayşe ve Refia Sultanlar ile Şehzade Selim, Abdülkadir, Ahmed Nuri, Burhaneddin, Abdürrahim, Nureddin ve Abid Efendiler; ayrıca Sultan Hamid'in vefatında hayattaki zevceleri Bedrifelek, Bidad, Emsalinur, Müşfikâ Kadinefendiler, Sazkâr, Peyveste, Fatma Pesend, Behice ve Naciye İkbalefendilerdir. Hadise, şer'î mahkeme usulündeki adete göre ca'li dava şeklinde cereyan etmiştir. Mahkeme ilâmı ancak nizalı kaza neticesinde verildiği için bu gibi davalarda taraflar sunî niza meydana getirip, bunun mahkemece çözümlü bir resmî ilâma bağlanmasını temin ederler⁹. Burada da güya Şehzade Abdürrahim Efendi'den, uhdesindeki menkul malları vârislere teslim etmesi istenmiş; bu vesileyle vârislerin isimleri mahkeme ilâmıyla tespit olunmuştu. Fakat işgal idaresi, bu mahkeme ilâmının icrasına yol vermemiştir. Zira bu talepler, Musul petrol havalisi gibi İngiliz işgalindeki mıntıkalar için de emsal teşkil edebilirdi. Mevzu cihetiyle mühim olan husus, verâset ilâmında padişahın dokuz hanımının isminin geçmesidir. Müellif, "mevzuyla alakalı şüpheleri tamamen ortadan kaldıracak vasıfta" bulunduğu verâset ilâmının ifadesinden, ismi geçen hanımların padişahın meşru zevcesi olduğu ve ve-

fatına kadar da nikâhlı zevceleri olduğu neticesini çıkarmıştır. Bununla da iktifa etmeyip, bir başkasından temin ettiği Halife Abdülmecid Efendi'nin Şehsuvar Hanım ile nikâhının vesikasını neşrederek kendince meseleyi halletmiştir¹⁰. Bu arada daha evvel hepsinin hür ve Müslüman olduğunu söylediği Sultan Hamid zevcelerine cariye statüsü tatbik edildiği gibi garip bir hükme vararak tenakuza düşmüş¹¹; Şehzade Abdülmecid Efendi'ye ait yegâne nikâh vesikasının, son devir padişahlarının cariyelere nikâh kıydıkları iddiası etrafındaki şüphelerin tamamen ortadan kaldıracak mahiyette olduğunu iddia etmiştir¹². Bir kere Abdülmecid Efendi'nin zevcesi Şehsuvar Hanım cariye değildi. Bulgurlu Camii imamının kızı olup, Hayranıdil Kadinefendi tarafından saraya alınıp yetiştirilmiş hür bir Türk kızdır. Abdülmecid Efendi dört hanım ile evlenmiştir. Son zevcesi -ve hazinedarı- Bihruze Hanım dışındakiler hür ve nikâhlı zevcedir. Saraydaki bir hanıma nikâh kıyılması, kendisinin hür veya cariye olduğuna delâlet etmez. Son devirde cariyelerle evlenirken nikâh kıyıldığı bir vakıdır. Zira bunların kölelik statüsü, ganimet taksimi değil de, ticaret veya hediye yoluyla olduğu için bu devirde saraya alınan cariyelerle hür olma ihtimaline binaen "nikâh-ı tenezzühî" kıyılıyordu. Bu, fikhî kitaplarında geçen bir ihtiyat hükmüdür¹³. Bunu bilmeyenler, yanlış fikirlere kapılabilirler. Müellif; Bedrifelek, Emsalinur, Müşfikâ, Peyveste, Naciye, Fatma ve Behice, yani Bidar ve Sazkar dışında kalan 7 kadinefendi ve ikbalefendinin hür ve Müslüman

olduğunu; nikâh kıyıldıktan sonra Bidar ve Sazkar'ın da bu mânâda hür kadın hüviyetini kazandığını söylemektedir. Hâlbuki birkaç sahife evvel Bidar ve Sazkar hanımların hür olduğunu açıkça yazmıştı. Ancak bunun bu meselede ehemmiyeti bulunmamaktadır. Zira nikâh kıymakla cariyenin, hür hanım hüviyeti kazanacağına dair bir hüküm yoktur. Cariye, ancak usulüne muvafık bir şekilde azatlanırsa hür hanım statüsüne gelir ki bunun da misalleri çoktur. Kanuni Sultan Süleyman, Hürrem Haseki'yi azatladıktan sonra nikâhlanmıştır. Mevzuyla alakadar olan hemen herkesçe malum 1920 tarihli verâset ilâmında Sultan II. Abdülhamid'in dokuz zevcesinin de ismen meşru vâris olarak zikredilmesi meselesine gelince... Şer'î hukukta mülkiyet, zevciyet, nesep, hürriyet gibi bir hukukî statünün ispatında, beyyine nazara alınır. Bir şeyi iddia eden, bunu beyyine (delil) göstererek ispatlamakla mükelleftir. Beyyinelere teâruz ettiği, yani birbirine münâfi (zıt) olduğu zaman, bunlardan hangisinin tercih edileceği ve nasıl bir hüküm verileceği meselesi ortaya çıkar. Bu, şer'î hukuktaki teâruz, tenâkuz ve tercih-i beyyinat bahsinin mevzuudur.

Beyyinat-ı mütebâyine, yani birbirine uymayan deliller hususunda -eğer bunlardan biri hakkında tevatür yoksa- üç ihtimal vardır¹⁴:

- 1- Ya ikisi de ihmal edilir. Mesela iki kişi bir kadın hakkında zevcemdir diye iddiada bulunup beyyine ileri sürse, bir kadın iki erkeğin zevcesi olamayacağı için, ikisinin beyyinesi de kabul edilmez.
- 2- Yahud (tarihi veya kuvvetine veya

Osmanlı'da kuruluştan beri mevcut olan harem teşkilâtlandırılması Fatih zamanında gerçekleşmiş, devlet yapısındaki genel eğilime uygun biçimde devşirme sistemiyle geliştirilmiştir. John Frederick Lewis, "Harem'den", 1873.

Sultan II. Abdülhamid Han.

muhtevasına bakılarak) sadece biriyle amel olunup diğeri terk olunur. İki kişi bir mal üzerinde mülkiyet iddiasında bulunsa, birinin mülkiyeti kazanma tarihi daha eski ise, bunun beyyinesi kabul edilir.

3- Veya ikisiyle de amel olunur (cem' ve te'lif). Meselâ meşhur Hanefi kitaplarından Lübâb'da der ki: "İki kişi, üçüncü bir şahsın elinde bulunan mal/ayn hakkında bu mal benimdir diye iddiada bulunup aynı kıymette beyyine ileri sürse, mal ikisi arasında yarı yarıya paylaşılır. Zira iki kişi de hak sahibi olmak cihetiyle müsavidir. İddia mevzuu mal da yarı yarıya taksime elverişlidir." 15

Verâset senedinden anlaşıldığına göre, bir grup şahit, merhum padişahın dört; diğer bir grup şahit, iki ve başka bir grup şahit de iki zevcesi olduğuna ve bunlarla şer'i nikâh ile evlendiğine şahitlik etmiştir. Mahkeme de bunların arasında tercih yapıp sadece dört tanesini kabul edemeyeceği için, cem' ve te'life giderek hepsinin miras cihetiyle padişahın meşru zevcesi sayılacağına hükmetmiştir. Çünkü mirasın mevzuu maldır; mal ise bölünebilir.

Sened ne diyor?

Nitekim verâset senedi iyi okunursa, orada bunu izah eden açık ifadeler bulmak mümkündür:

"Müddeûn-i mumâileyhim yekdiğerinin da'vâsını def' ve ibtâlâ taarruz ve tasaddî etmeyip, deâvi-i mezkûrenin tereke-i merhum-i müşârünileyh hazretlerinden zevcâta aid olan hisse-i ma'lumeye ve ol

vechile yalnız mala müteallik olması hesabıyla bu bâbdaki beyyinat-ı kâimenin cem'an î'mâlî gayr-ı müteazzir olduğu gibi, sebeb-i tercih veya tehatür dahi bulunmadığı cihetle vaziyet-i mütesâviyede kalan beyyinat-ı mezkûrenin mecmûuyle amel olunması taayyün etmiş olmağın..." 16

Bugünün lisaniyle şöyle diyor: "Zevcelelerin sayısı ve isimleri hakkındaki deliller birbiriyle aynı kıymettedir. Aralarında bir tercih yapmak mümkün olmadığı için birleştirme yoluna gidilmiştir. Bunda da bir zarar mevzubahis değildir. Zevce olduğu beyan edilenlerin hepsi eşit miras hissesine hak kazanmıştır. Buna dair yekdiğerlerinin de bir itirazı bahis mevzuu değildir."

Padişahın hâl-i hayatında olsa idi, mahkeme bu zevcelelerin hepsini zevciyet cihetinden meşru sayamazdı. Evlilik tarihleri tespit edilebilirse, ilk dördü muteber; diğerleri fasid kabul edilirdi. Edilemezse, zevcin bunlardan dördünü tutup diğerlerini boşaması istenirdi. Nitekim on zevcesi bulunan Gaylan bin Seleme es-Sekafi Müslüman olduğunda Resulullah dördünü seçip diğerlerinden ayrılmasını emretmişti. Aynı Müslüman olduğunda beş zevcesi bulunan Kays bin el-Haris'in başından da geçmiştir. Aksi takdirde hepsi haram olur. Şer'i hukukun hükmü budur. Bazı tarihçiler nedense arşiv vesikalarına lüzumundan fazla kıymet atfederler; hatta yazdıkları eserler adeta bir vesika kataloğu hüviyeti taşır. Hâlbuki vesikalar, bizzat tarihi yapanlar tarafından

hazırlanmıştır. Şeklen sübjektif kıymet taşırlar. Tahlil, tefsir ve tabir edilmeden, tarihi hadiselerin aydınlanmasında bir işe yaramayacakları bedihidir. Bu vesikalarda, basit veya mühim nice hadiselerin bilerek veya bilmeyerek tahrif edildiği misaller vardır. Mesela bilâ beyyine mазmunuyla amel edilecek, yani mahkemede kati delil kabul edilecek vesikalardan olduğu halde, nüfus sicillerinde, çok kişinin vefat tarihi işlenmemiştir. Şu halde sıkı sıkıya vesikaya itibar edilecek olursa, 100 yaşını geçmiş gözükken binlerce kişinin mevcudiyetini kabul etmek lâzım gelir.

Bu veraset senedi de görünüşte o zamanki hukuka uymadığından dolayı, tarihçinin buna hüküm bağlaması değil, ihmal etmesi beklenirdi. Ancak "Kelâmın î'mâlî, ihmâlden evlâdir" kaidesince, buradaki ifadeler sened metninde de geçtiği üzere imâl edilir, yani mantıklı bir şekilde izah edilir. Tarihi şahsiyetleri yersiz, gereksiz ululamak nasıl kabul edilemezse, objektiflik adına bunlara soğuk durmak, tabiri caizse öküzü altında buzağı aramak da o kadar lüzumsuzdur. Veraset senedi Sultan II. Abdülhamid'in dokuz hanımla aynı anda evli olduğunu değil, yalnızca hâl-i hayatında nikâhlı bulunduğu dokuz kadının da mirasında hak sahibi kabul edildiğini gösterir. El-İbretü li'z-zevâhir, yani hukuk, zâhire, görünüşe göre hüküm verir. Bu umumi bir kaidedir.

Mahkeme hangi hanımın vefatı esnasında Sultan'ın nikâhı altında bulunduğunu tespit edemediği için hepsini vâris kabul

etmiştir. Mesele bundan ibarettir. Mala dair bir mesele olduğu için buna itiraz hakkı münhasıran zevcelere aittir. Zira sayının artması, bunların miras hisselerine tesir eder. Ancak bunlar da herhangi bir sebeple böyle bir itirazda bulunmamıştır. Mahkeme hususi/mali haklara dair meselelerde kendiliğinden harekete geçemez.

Kayıtlarda Sultan II. Abdülhamid'in 13 zevcesi görülüyor. 3 tanesi (Nâzikedâ, Dilpesend ve Mezide Kadınefendi) hayatta iken vefat etmiş; çocuksuz bir tanesi (Nurefzun Kadınefendi) boşanmıştır. Kafkasyalı hür asıllı bu hanımlarla nikâh akdedilmiş; şer'i hukukun tahdidine de riayet olunmuştur. Padişahın hiçbir zaman aynı anda 4'ten fazla zevcesi olmamıştır¹⁷. Bunlardan başka, eski saray ananesine muvafık olarak Sultan Hamid'ın gözdeleri de vardı. Hazineदार olarak vazife yapan bu hanımların bir kısmı sonradan çırak edilmiş; bir kısmı sarayda kıdemli cariye (kalfa ve usta) olarak yaşamıştır¹⁸.

Netice itibariyle Sultan II. Abdülhamid, bazı kaynaklara göre vefatı esnasında dokuz hanım ile evli gözüküyorsa da, bunların hepsi ile aynı anda nikâhlı bulunmuş değildir. Yeni bir hanımla evlendiğinde öncekini boşamakta; ancak hanımın çocuğu varsa, bu talâk ilan edilmemekte ve hanım rütbesini muhafaza ederek sarayda yaşamaktadır. Herkes onu padişahın zevcesi bilmektedir. Hâlbuki padişah artık bu hanımla zevciyet münasebeti yaşıyor değildir. Bir şehzade veya sultan annesinin, talâk gibi sevimsiz ve sui tefsire elverişli bir sebeple saraydan çıkarılması hanedanın vakarı ve zamanın icapları ile bağdaşmaz. Bu hanımların tamamına yakını hür hanımlardır¹⁹. Efendinin cariyesi ile zevciyet münasebeti yaşamaması için nikâha lüzum yok ise de, sarayda son zamanlarda hür asıllı olmaları ihtimaline binaen bunlarla da ihtiyaten nikâh kıyılmıştır. Sultan Hamid vârislerinin mahkemeden aldığı veraset senedinde de bu dokuz hanımın ismi geçer. Mahkeme Hakan'ın vefatında hangi hanımlarla evli olduğunu tespit edilemediğinden şer'i kaideye göre hepsini vâris kabul etmiştir. Hukukun gereği budur.

Dipnotlar:

1. Ali Akyıldız, "II.Abdülhamid'in Aynı Anda 9 Kadınla Nikâhlı Olması Meselesi", *Harem ve Mahrem*, İstanbul 2019, s. 243-263. Makale

Mabeyn Taşlığı ve Gözdelers Dairesi. Mabeyn Taşlığı'nın üç yanı kapalı, bir yanı açık olup bu özelliğiyle diğer avlulardan ayrılır. Üç yanını çeşitli yapılar çevrelerken, açık yanı havuza bakar.

- daha evvel "Son Dönem Padişahlarının Nikâh Meselesi" adıyla neşredilmişti. *Osmanlı İstanbul'u*, İstanbul 2018, V/693-712. Sultan Reşad vefatında Kâmler, Mihrengiz, Nazperver ve Dilfirib Kadınefendilerle; Sultan Vahideddin ise Nâzikedâ ve Müveddet Kadınefendi ve Nevzad İkbalefendi ile evliydi. Abdülmecid Efendi'nin vefatında üç nikâhlı zevcesi vardı. Tahta çıkana kadar Sultan Abdülaziz'in de tek zevcesi bulunuyordu. Sonra 4 hanımla daha evlenmiştir ki, bunlardan biri Hayramdil Kadınefendi isimli cariye'dir. Sultan V. Murad'ın on kadar zevcesi olmuştur ve altı tanesi kuvvetle muhtemel- cariye'dir.
2. Böyle diyenler Zahiriyye ve İmamıyye mezhepleridir. 9 kadınla aynı anda evli bulunmak, hasais-i nebidendir; yani peygambere mahsusdur. Zira bir erkeğin dörtten fazla evlenmesini men eden âyetin gelişinde Hazret-i Peygamber'in dokuz hanımı vardı. Kur'an-ı Kerim, bunları boşamamasını ve başka da evlenmesini emretti. Kur'an-ı Kerim, Peygamber hanımlarını müminlerin anneleri ilan ettiği için, bunlarla başkasının evlenmesi de caiz değildir.
 3. Akyıldız, 260-262
 4. Ekrem Buğra Ekinci, *Sürgündeki Hânedan*, İstanbul 2015, s. 25; Ekrem Buğra Ekinci, *Sultan Abdülhamid'in Son Zevcesi Behice Sultan'la Altı Ay*, İstanbul 2017, s. 25, 169.
 5. İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtâr*, Kâhire 1299, II/626, IV/206.
 6. İngiliz hukukundaki ismiyle "constitutional conventions."
 7. Mamafih son zamanlarda buna muhalif birkaç hadise cereyan etmiştir. Sultan Mecid'in şehzadesi Selim Süleyman Efendi'nin annesi Serfiraz ve Şehzade Burhaneddin Efendi'nin oğlu Ertuğrul Efendi'nin annesi Aliye Nazlıyar Hanım, boşandıktan sonra başka bir erkekle evlenmiş; bu evliliklerinden çocukları olmuştur.
 8. İstanbul Kısmet-i Askeriyye Sicil Defteri, no: 2098, s.77-80. Latinize hâli: Akyıldız, 338-349. Müellifin "çok nadir ve önemli" olarak vasıflandırdığı vesika, aslında meşhurdur. Sultan Hamid mirasına dair çıkarılan vekâletname ve sair evrakın muhtevası hep bununla para-

- ledir. İlâmın hukuki kıymetini tahlil için bkz. Vasfi Şensözen, *Osmanoğulları'nın Varlıkları ve II. Abdülhamid'in Emlaki*, Ankara 1982, s. 89-92. Burada da 9 kadınla evlilik meselesine dikkat çekilmiş ancak kitabın mevzuu olmadığı için üzerinde durulmamıştır.
9. Vekâletin ispatı ve hilâlin sübutu gibi hususlar da bu gibi davalar yoluyla olur.
 10. Sultan Hamid'in Fatma Pesend İkbâl ile nikâhına dair vesika ektedir.
 11. Akyıldız, age, s. 256.
 12. Akyıldız, age, s. 257-258.
 13. İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtâr*, II/296.
 14. Ali Haydar, *Dürrü'l-Hükkâm*, İstanbul 1330, IV/598 vd. 1755. madde şerhi. Tevatür, yalan üzerinde ittifak etmeleri aklın mümkün olmayan ve 20 kişiden az bulunmayan bir cemaatin verdiği haber demektir. Kudüs şehrinin varlığı, dünyanın aydan büyük olduğu; Sultan Fatih'in İstanbul'u fethettiği tevatüren sabit olduğu gibi; bir erkek ile bir hanımın evliliği, bir evde bir kimsenin mülkiyeti veya kiracılığı, bir şahsın bir yerde kadılık yapması, hep tevatüren sabit olabilir.
 15. Seyyid Abdülğani el-Ganîmî el-Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, Derseadet 1314, II/275. Mecelle'nin 1756. Maddesi de bu mealde sevk edilmiştir.
 16. Akyıldız, age, s. 347-348.
 17. Padişahların zevcesiyle beraber yemek yemesi, uyuması pek vaki değildir. Sultan II. Abdülhamid Müşfika Kadınefendi'ye çok düşkündü; zamanının çoğunu onunla geçirirdi. Mesaisini bitirip evine giden alelade bir efendi gibi, zevcesinin ikamet ettiği daireye gider; bazen yemeğe kalır, sonra da kendi hünkâr dairesine dönerdi. Son zamanlarda yemeklerini âdet hilâfına zevcelelerinden Müşfika Kadınefendi veya Naciye İkbâl ile yemiştir. Aile ile irtibatı olanlardan dinlemediğim ve okuduğum kadarıyla, Sultan Hamid'in vefatı esnasında sadece bu ikisi ile evli olduğunu tahmin ediyorum. Ancak bunu isbat mümkün değildir.
 18. Bu hanım ve gözdelers hakkında malumat için bkz. Ekinci, *Sultan Abdülhamid'in Son Zevcesi*, s. 180-182.
 19. Emsalinur Kadınefendi'nin cariye olmak ihtimali mevcuttur.

Harem'de kullanılan bir gelin başı iğnesi (TSM 2/7589).